

A parasztfogás elmélete

386

Mihelyt a nagybirtok és klérus felocsúdott az első rémületből, melybe a szocializmus elhatalmasodása ejtette, tudatára jutott annak, hogy a fegyveres erő, a rendőrség, a bíróságok, fegyház és börtön egymagukban nem állíthatják meg többé a munkásmozgalmakat. Belátták, hogy uralmuk fentartására ez eszközök nem elegendők s ezért ahhoz a módszerhez fordultak, melyet az egyház oly sikerrel alkalmazott két évezred óta: a néptömegek osztály tudatának elhomályosítása, oly irányban való nevelése, hogy elnyomói érdekét, kiváltságos helyzetök fentartását a saját legfőbb érdekének tekintse és annak megvédelmezéséért áldozza fel életét. A politikai és gazdasági hatalom, az államgépezet birtokában a nagybirtok és a klérus rendkívüli gyorsasággal szervezkedett az új hadjáratra. Lábbal taposva a nemzetközi hadijog egyik legelemibb szabályát, mely szerint tilos az ellenfél ruháit annak törbecsalása végett felölteni, a szolgálatában álló tudósok, újságírók és egyéb kitartott szellemi munkások segélyével kisajátította a modern munkásmozgalom összes intézményeit, eszmekészletét, sőt még jelszavait is, oly célból, hogy azokat meghamisítsa, élüket letompítsa, saját érdekeinek szolgálatába hajthassa s ezek hangoztatásával az alsóbb néposztályok bizalmát megnyerje.

Az ipari munkásmozgalom meghamisítása általában kevés sikerrel járt. E téren az egyház tudott ugyan bizonyos eredményeket elérni, — különösen Németországban — de elérésök végett oly engedményeket volt kénytelen tenni, melyek veszélyes következményeket rejtenek magukban. Mióta az utolsó évtizedekben kitűnt, hogy a parasztság körébe a szocializmus nagyon nehezen férkőzik be s ott tartós eredményeket nem igen tud elérni és hogy az a kép, melyet Marx a gazdasági szervezet átalakulásáról megrajzolt, a földbirtokra és különösen a kisbirtokra nem igen, vagy legalább is csak erős módosításokkal alkalmazható, a hatalom birtokosai teljes erővel átvitorláztak a kisbirtok vizeire.

387

A parasztfogásnak óriási irodalma fejlődött ki úgy a kül-, mint a belföldön és ebből a virágoskertből leszünk bátrak az alábbi bírálat keretében néhány fajmagyar dísznövényt bemutatni.

I.

Értekezések a társadalomtudományok köréből. Kiadja a Magyar Gazdaszövetség. Bpest, Pátria r. t. 280. I

Magyarországon a parasztfogás művészetét a nagybirtokoknak egyenesen e célra alapított érdekszervezete, a Magyar Gazdaszövetség karolta fel s céljai megvalósítására egyrészt az államtól nyert különféle nyílt és titkos utakon ellenőrizhetetlen nagyságú, de mindenesetre tetemes összegeket, másrészt pedig a magyar közigazgatás egész gépezete a Magyar Gazdaszövetség, az O. M. G. E. és a vidéki gazdasági egyesületek rendelkezésére bocsátatott, melyeket a klérus is teljes erejével támogat. A kastély és paplak szövetségének egyik legpregnansabb képviselője, Apponyi Albert gróf közoktatásügyi miniszter sietett a tanítókat is a parasztfogás szolgálatába állítani.* A Magyar Gazdaszövetség szociális kurzusait pedig hivatalos jelleggel ruházta fel s úgy az állami, mint a felekezeti tanítóképző-intézetek kiküldöttei államköltségen vettek részt az 1909. évi tanfolyamon** azon

célből, hogy az ott hallott és elsajátított eszméket az irányításukra bízott tanítónövendékek lelkébe beplántálják. Még soha ily leplezetlenül az államhatalom Magyarországon nem azonosította a szociális haladás követelményeit a nagybirtokosság érdekeivel, mint ezen tanfolyamon, melyre nézve a kötet előszava megjegyzi, hogy „vállalkozásunkban készséges támogatásra leltünk a Magyar Társadalomtudományi Társaság lelkes tagjaiban, akik velünk karöltve osztoztak a rendezés összes gondjaiban”. A tanfolyamon megtartott előadásokat most adta ki a Magyar Gazdaszövetség külön kötetben és tájékoztatásul már az előszóban megjegyzi, hogy ezek „a gazdasági vitás kérdéseket valláserkölcös és hazafias nemzeti szellemben, a történelmi fejlődés tiszteletben tartásával iparkodnak tisztázni.” A könyv elolvasása alkalmat ad egy társadalomtudományi törvény felfedezésére, melyet némi szerénytelenséggel Taine *milieu-törvénye* mellé helyezhetnénk. Ez a helyiség törvénye (*Gesetz der Lokalität*). Az előadások a Magyar Gazdaszövetség nagytermében tartottak s a tanfolyamon közreműködött sok olyan előadó, kik még egyáltalában nem, vagy alig szerepeltek a parasztmentés terén. Ezen előadásokban a helyiség törvénye két irányban érvényesül. Úriember kötelességének tartja, hogy egyrészt a házigazdának bókokat mondjon, másrészt leszólja annak ellenségeit. Azonkívül, mint a katonai őrségeknél, ők is siettek kimondani a jelszót és megadni az ismertetőjelet, hogy megbízhatóságukat igazolják. Ezért majdnem mindegyik előadó a szociáldemokrata párt ellen gyűlölködő kirohanásokat intéz, másrészt a nagybirtokosságnak, vagy a klérusnak obligát dicséretek zengedez, rendszerint

* 1906 júl. 20. 53201. sz. rendelet valamennyi tanfelügyelőhöz.

** 1909. évi 15860. sz. rendelet.

388

a tárgygyal való minden összefüggés nélkül, úgy hogy ha a helyiség törvényét nem ismernők, nem tudnánk, hogy kerül az a mondat az előadásba. A sort Giesswein Sándor értekezése nyitja meg az *erkölcsi nevelés jelentőségéről*. Óvatos, színtelen, nyugodt hangú előadás. Prohászka és Giesswein képezik a keresztény szocializmus legszélsőbb szárnyát, ők gyakran a szociáldemokrata, sőt uram bocsá' materialista tanoknak is tesznek engedményeket, ha épen ily közönség előtt beszélnek és sem írásaikból, sem beszédeikből nem lehet eligazodni, hogy tulajdonképpen mit akarnak és mindkét vitatkozó fél azt hiheti, hogy neki adott igazat. Elítéli az erkölcsi nevelés eddigi módját, de viszont nem tesz oly indítványokat, melyek a jövőben ezt az irányt megváltoztathatnák; rámutat a gazdasági és erkölcsi élet közötti erős összefüggésre, mégis az erkölcsi tanítást kizárólag metafizikai alapra akarja fektetni. Az előadásnak végeredménye, hogy az erkölcsi nevelésnek a szívben kell lennie (11. 1.), de miképpen és hogyan jusson oda be és hogy mit ért ezalatt a közhelyszerű frázis alatt, erről nem nyerünk semmi felvilágosítást. A második értekezést Weszely Ödön tartotta az *erkölcsi nevelés és tanítás szociológiai jelentőségéről*. Előadó egy nemrégiben megjelent pedagógiai munkájában* megmutatta, hogy a modern irányzatokat is megtudja érteni és értékelni, de ebben az előadásában ő is alkalmazkodott a helyiség törvényéhez. Az egész előadás támadás a szocialisták ellen, kiket azzal vádol, hogy a tanítást teljesen pártpolitikai célok szolgálatába akarják hajtani. Egyáltalában értekezésében a szociáldemokrata-pártnak csak néhány túlzását színezi ki, de arról az óriási munkásságról, amelyet Németországban Bebel, Rühle, Quarck, Klara Zetkin, Seidel, Schultz stb. a szociálpedagógia terén kifejtettek** és amely nagyban éreztette hatását az egész pedagógiai tudományra, abban a teremben nem akart tudomást venni. Példát vehetett volna ebben a tekintetben Imre Sándortól, aki bár szintén nem tartozik a szocialista párthoz és törekvéseit sem helyesli, de épen a Weszely Ödön

közreműködésével szerkesztett lapban a legteljesebb tárgyilagossággal méltányolta és ismertette ezt a széleskörű nevelésügyi munkásságot.*** Előadó is azon a nézeten van, hogy a tanítás feladata nem állhat pusztán a tények előadásában, hanem kell, hogy a tanító bizonyos ítéleteket is fűzzön a tényekhez, de ezek az ítéletek „nem politikai értékítéletek, nem szabad ilyeneknek lenniök. Ezek az értékítéletek: erkölcsi, logikai és esztétikai értékítéletek.” (20. lap). Elénk cáfolata e tételnek maga az előadás, mely erkölcsi, logikai és esztétikai alapon állva főleg a szocialisták elleni támadásokban csúcsosodik ki.

A harmadik értekezést Jancsó Benedek tartotta a *nemzetközi-*

* *Weszely Ödön: A modern pedagógia útjain.*

** *Sozialistische Monatshefte, 1906. II. kt. 754–770. főleg a mannheimi pártgyűlés kapcsán.*

*** *Népművelés 1909. 1–7. sz. 4. cikk.*

389

ségről és nemzeti eszméről. Mielőtt ezen előadás részletes ismertetésébe fognánk, ismertetnünk kell a fajmagyar szociológusoknak ama típusát melyhez Jancsó is tartozik. A haladás követelményei és a nemzeti jelszavak hangoztatása csak az utolsó négy-öt évben jutottak ellentétbe, amióta a reakció tudatosan szervezkedett és éberren védekezik minden oly közéleti vagy tudományos kísérlet ellen, mely érdekköreit zavarná. A régebbi időben, míg ez a differenciáció nem történt meg ily élesen, vallhatta valaki az európai tudomány leghaladottabb eszméit, rámutathatott a magyar közéletnek legnagyobb hibáira és visszaéléseire anélkül, hogy ezért megkövezték volna. Most már a külföldről csak azokat az eszméket szabad importálni, melyek kedvesek az agrárius szíveknek. Kívánd az állategészségügyi zárlatot, hazafi és jeles közigazda vagy egy személyben. Követeld az egyenlő választójogot, elárultad hazádat. Ha a magyar közigazgatást, mint az önkormányzat mintaképét állítod oda, mellyel Angliát messze túlszárnyaljuk, akkor hazafi és közigazgatási író vagy, de ha azt mondogod, hogy a magyar közigazgatás béklyója és gátja minden haladásnak és szabadságnak, Bécsből fizetett bérenc vagy. A viszonyok változása és a terror felülkerekedése folytán néhány társadalomtudományi író és publicista, aki azelőtt modern hírokat pengetett, kínos zavarba jutott. Legtöbben hamar túltették magukat a dilemmán és rövid idő múlva époly lelkesedéssel hirdették a reakciónak kedvező társadalomtudományi és jogi nézeteket, mint azelőtt a haladottabb eszméket. A magyar szociológusok egy kisdud csapatát viszont más alapon csinált kiegyezést a saját elvei és a közéleti érvényesülés között. Ezek megmaradtak progresszíveknek, a külföldi társadalmi és gazdasági mozgalmak megítélése tekintetében, a történelmi materializmus legszélsőbb következményeit is levonják, mikor a külföldről van szó, de mikor a magyar állapotokról kell beszélni, óh az már más! Illetőleg a magyar állapotokról lehetőleg nem igen szoktak beszélni. Ezt óvatosan elkerülik és amennyiben nyilatkoznak, mondanivalóik többnyire a nagybirtokosság ellenfeleinek megrágalmazásában, nézeteik meghamisításában merül ki. A whigek és toryk harca, a nagy francia forradalom, Olaszország felszabadulása gazdasági okokból történtek, osztályharcok voltak. A magyar forradalomnak semmi kapcsolata nincs a gazdasági érdekekkel, önzetlen és spontán küzdelme egy ideális magaslaton álló nemzetnek. Az egyház tönkretette Spanyolországot, Olaszország nyomorúságának legnagyobb részét még ma is neki köszönheti, külföldön mindenütt szembehelyezkedik a nemzeti eszmével, Magyarországon azonban az egyház a hazának legbiztosabb és legönzetlenebb támasza. Az ostelbai junker az állam által kitarított here, a magyar gentry a köz érdekében terhes ingyenes szolgálatokat teljesít és *nobile officiumokat*

visel. A külföldi szocialisták csak nagyon fontos okokból sztrájkolnak, Jaurès, Bebel, Vanderwelde Pernerstorfer a legkitűnőbb hazafiak. A magyar szocialistáknál a sztrájkokat csak azért rendezik, hogy a vezérek keresethez jussanak, akárhánynak kozuluk már négy emeletes háza van, hazaárulók mindannyian, Bécsnek állandóan kitartott zsoldosai stb., stb. De a habozás időszaka nem tart sokáig. Itt is bekövetkezik a

390

fúzió, akárcsak a politikai életben, s a fajmagyar szociológia Hamletjei teljesen feladják elvi álláspontjuk meglevő maradványait, felveszik a környezet színét, szagát, szokásait; protestáns és zsidó írók teljesen egyetértenek a katolikusokkal abban, hogy Franciaország a gazdasági tönk és az erkölcsi süllyedés szélére jutott, amióta a kongregációkat kiűzték és mindennek oka az egyenlő és titkos választói jog. Az írók eme típusába tartozik Jancsó is. A cikkben igyekszik rendkívül tárgyilagos lenni, mikor a külföldről van szó, ellenben léptennyomon útnak ereszt kifakadásokat „a haladó szociológusok” és a szociáldemokrata-párt ellen. Elismeri, hogy a nacionalisták a nemzeti eszme és hazafiság fogalmát csupán az uralkodó osztályra akarják korlátozni (30. lap). A nemzeti eszme világtörténelmi fejlődésére vonatkozó fejtegetései is elég világosak. De ennek a tárgyilagosságnak mindjárt vége szakad, mihelyt a magyar viszonyokról van szó. A Martinovics-féle mozgalomról szólva elmondja, hogy ebben a korszakban mutatkozott először Magyarországon az ellentét a haladás elve és a nemzeti eszme között. De hozzá teszi: „igaz ugyan, hogy a nemzeti eszme egy szűkkeblű, konzervatív és maradi felfogás szülötte, de mégis csak nemzeti eszme volt”. (37 1.) Ez a kijelentés mutatja, hogy a szerző még a saját érvelése iránt is süket és érzéketlen, mihelyt a honi talajra megérkezik. A fajmagyar szociológiának illetanához tartozik, hogy a szabályszerű tisztelgést minden alkalommal nemcsak a nemzeti eszme, hanem az egyház előtt is meg kell adni. A szerző sem fukar ily kijelentésekkel:

„A katolikus egyház a szociális irányzat hatásai iránt napjainkban igen tiszteletreméltó fogékonyságot tanúsít . . . olyan szociális tevékenységet fejt ki egész Európában, de különösen Franciaországban (?!), mely korunk egyik legjellemzőbb humanisztikus jelenségének tekinthető ... A katolikus egyház szociális tevékenysége napjaink legfigyelemreméltóbb jelensége . . .” (59. lap.)

Szólván arról, hogy a szocialisták szerint a mai haza a kiváltságok, az elnyomatás, a kizsákmányolás, a nagybirtokosok, tőkésék, papok és katonák hazája, a következőképpen elmélkedik:

„Ebben a kijelentésben nincs más hiba, csak az, hogy a magyar haza a valóságban nem olyan, mint azt a mi szocialistáink élénk fantáziája megfesti. Ez a haza abban az alakjában, ahogy az iskolában tanítjuk, ahogyan lelkünkben él, ahogyan intézményeinkben megvalósul, nemcsak a kiváltságosok hazája, hanem mindnyájunké. Lehet, hogy a kiváltságosok hazájának képe is él néhány reakciós pártpolitikus agyában, de nem a magyarság öntudatában.” (69. lap)

Ez a kijelentés nélkülözi a jóhiszeműséget. A munkások antinacionalista magatartását főleg azon tapasztalat idézi elő, hogy más az a haza, amit az iskolában tanítanak és más a valóságban, az intézményekben, az életben. Sajnos a kiváltságosok hazájának képe nemcsak néhány reakciós pártpolitikus agyában él, hanem a magyar állam összes intézményeiben. Előadása befejezésében arra a kérdésre, hogy a nemzeti eszme, a haza fogalma milyen lesz a jövőben, azt a választ adja, hogy ezt előre megmondani nem lehet, mert szerinte a hazafiság mindig

391

demokratikusabb, folyton növekvő és bővülő fogalom. „A magyar hazafiak – úgymond – a XVIII. század elején Rákóczyt mint hazaárulót megbélyegezték és a XX. század elején pedig, mint a nemzeti szabadság hőst hazahozták.” (70. 1.) Mi is teljesen nyugodtak vagyunk abban, hogy a történelmi fejlődés folyamán a hazafiságnak oly fogalma fog kialakulni, mely a haladás vonalával esik egybe és el fog ismertetni, hogy azok voltak hazafiak, akik küzdöttek ama szörnyű veszély ellen, melyet a magyar nép millióinak fejlődésére és boldogságára egy maroknyi birtokos oligarchiának és kitarthatóinak uralma képezett. Ezután Sebestyén Gyula előadása következik a *történettantárról, mint szociális politikai tényezőről*. Az előadás teljesen jelentéktelen s csak az ad neki érdekességet, hogy a végén szerzőnk is megteszi a maga kirohanását a szocialisták ellen. A kötet második részét nemzetgazdasági értekezések töltik be és közöttük sorrendben első Gaál Jenő tanulmánya a *társadalom gazdasági életének kibontakozásáról és rendjéről* Nagyon jól tudjuk, hogy ily közgazdasági alapvető előadás nem nyújthat világrengető eredményeket, de azt meg lehet követelni a szerzőtől, hogy világosan és érthetően írjon és a német közgazdasági kompendiumoknak azokat az újabb kiadásait is elolvassa, amelyek harminc év óta jelentek meg. Az ősgazdálkodás történetére nézve ismétli a régi dajkameséket és egyáltalában nem értékeli azokat a nagy eredményeket és pontos megfigyeléseket, melyeket a tudomány épen ebben az irányban tett. Az értekezés III. részében a címfelirat a következőket jelzi (108. 1.): *III. A társadalom hatása az erkölcsök kialakulására. A nevelés mint a tradíciók átszármaztatója. A nevelés mint a szociális tevékenység tudományának lényege és fejlődésének vázlatos története.*

Várakozással tekintettünk a fejezet tartalma elé, de úgy látszik, tévedés forog fenn, mert az előadó itt az iparról és kereskedelemről beszél és az erkölcsi nevelésnek híre-hamva sincs, Kárpótlásul azonban az előadó összehasonlításokat tesz a mezőgazdasági és az ipar-kereskedelmi osztály között és tekintettel a vendéglátó Gazdaszövetségre, a következő alapvető igazságokat állítja fel: „A középbirtokos osztály természetes vezetője, példája és oktatója az alsóbb rétegeknek. E mellett a mérsékelt (!) demokratikus szellemű társadalmi és alkotmányos intézmények nemcsak anyagi, hanem munkabeli terheinek hordozója, amelyek napjának hevét és súlyát viseli. (Mi ez?!) Nehéz helyzetét csak odaadó, erőteljes igyekezet és az állam kellő kímélete mellett állhatja meg.” (104. 1.) A nagybirtokosságról a következőképen elmélkedik: „A nagybirtokosságnak kell szolgálatni azokat a munkaerőket, akik az ingyenes exponált helyeken nagy szolgálatokat vannak hivatva teljesíteni az államban és társadalomban. A nobile officiumokra a nagybirtok élvezői vannak elsősorban hivatva és kötelezve.” (104. 1.)

Mi nem tudunk arra esetet, - lehet, hogy az előadó igen - hogy valamelyik nagybirtokos ingyen viselt volna miniszteri, államtitkán, főispáni, sőt még képviselői állást is és hogy a nagy bankok igazgatóságában ők lemondtak volna valaha a tantiémekről.

392

Tovább olvasván a következő felkiáltás ötlük szemünkbe: „Jaj annak az országnak, ahol a nagybirtokosság mindenféle megkötések, például hitbizományok útján a nagy területeket magának biztosítani tudta ...” Várakozással olvasunk tovább azon hiszemben, hogy az előadó pálcát tör a hitbizományok felett, de, sajnos, a mondat folytatódik.... „de ezen mindenképen kiváltságos pozícióért nem ad semmit, vagy nem ad eleget a társadalomnak”. (104. 1.)

Rendben van a dolog. Hazafias társadalomtudományi író szerint az arisztokrácia mindig teljesíti a hivatását és mindig nemcsak eleget, hanem sokat is ad

a társadalomnak. A kereskedőkről és iparosokról már sokkal rosszabb véleménye van. „Az a tulajdonsága, hogy a békét kedveli, sokszor férfiatlan, jellemtelen opportunizmusra vezet. Nemzetközi hajlamai, melyeknél fogva a kereskedelmi intézmények és jog mindig egyöntetűek lesznek világszerte, nem csupán a fentartásra nem érdemes, hanem gyakran a becses nemzeti jellemvonásoknak elhomályosítását is előmozdítja.” (117. lap) Erre a finom megjegyzésre egy szerény kérdéssel felelek. Hogy hangzottak volna ezek a tételek és megállapítások, ha a méltóságos úr ugyanezt a tárgyat a kereskedelmi és iparkamara meghívására, annak közgyűlési termében adta volna elő? Ezután Földes Béla előadása következik, melynek címe: a *kapitalizmus jellege, előnyei és kinövésai*. Földes Béla szellemi rokona Gaál Jenőnek, mindketten olyanok, mint a Bourbonok, semmit sem tanulnak és semmit sem felejtnek. Az utolsó harminc év tudományos irodalma észrevétlenül suhant el felettük, de görcsösen ragaszkodnak mindenhez, ami harminc évvel ezelőtt közkeletű nézet volt. Mikor a kapitalizmus alapfogalmairól kell beszélni, Földes Béla ily kényelmes indokolással rázza le magáról a sok forrásmű elolvasásának kellemetlen terhét: „én eltekintek a szocialista irodalom fogalmi meghatározásától és azt a fogalmat adom, amely a tudomány igényének és álláspontjának minden tekintetben megfelel”. (123. lap). Ha a szocialista irodalom, mely pedig e tárgyból már néhány könyvtártermet megtölthet, nem létezik számára, legalább Werner Sombart alapvető kutatásait kellett volna figyelembe vennie. Az ily tudományos *nonchalance* más kérdésekben sincs helyén, de legkevésbé indokolt akkor, midőn a kapitalizmusról van szó, tehát egy oly vitakérdésről, amelynek felvetése, napirenden tartása tisztán a szocializmus érdeme és amelyhez hozzászólni a szocialista irodalom tekintetbevétele nélkül egyáltalában nem is lehet. Helyszűke miatt kénytelen vagyok arról a hálás feladatról lemondani, hogy a cikket részletesen méltassam, csupán azt kívánom még kiemelni, hogyan vélekedik őméltósága az osztályharcról. „A szocialista világnézetből annyira kirí az osztályharc, hogy ezzel a társadalmi élet uralkodó csillagává a gyűlölet válik. Ennek hatása alatt a szocialisták a többi osztályok érdekeit minden áron letiporni készek, már pedig abban a nézetben éltem eddig és élek továbbra is, hogy a gyűlöletnek soha sincsen igaza.” (135. lap)

393

felvetődik a nagy probléma, az osztályharc és Földes Béla úgy állást irányában, hogy azt *pur et simple* a gyűlölettel azonosítja, melynek az ő hite szerint nem lehet sohasem igaza. Bármily nagy súlya is van oly lovagias és arisztokratikus országban, mint Magyarország, egy udvari tanácsos, egyetemi tanár és országgyűlési képviselő kijelentéseinek, mégis úgy hisszük, nem vétünk a gentlemanlike és a névbecsülés törvényei ellen, mikor ezt az indokolás nélküli kijelentést egy tudományos vitának eldöntésénél nem vehetjük figyelembe. Ezután Czettler Jenő értekezik a *mezőgazdasági szociálpolitikáról* és bejelenti, hogy a földművelésügyi miniszter megbízásából már dolgozik egy rendszeres szociálpolitikai útmutatáson. Mindjárt értekezése elején azzal a felfedezéssel lép meg bennünket, hogy a kapitalizmus az egyéni hasznot tette a gazdasági élet vezető elvévé. (149. lap) A feudális nagybirtokosság természetesen, különösen jobbágyaival szemben mindig távol állt attól, hogy az egyéni hasznot kövesse és csak a közért élt! Kijelenti továbbá (149. lap), hogy a városok berendezkedése teljes ellentétben áll a falu kultúrájának nemzeti jellegével, holott aki már látott életében statisztikai könyvet, az tudja, hogy ami negyven év óta a magyarosodás terén történt, az kizárólag a városoknak köszönhető és a nemzetiségek főereje a mozdulatlan falusi parasztságban rejlik. Előadó rendkívül sokat foglalkozik a skandináv államok mezőgazdasági viszonyaival, s ezeket nemcsak ő, hanem más agrárius írók is folyton idézik tantételeiknek igazolására, holott a

skandináv és finn példák mindenre alkalmasak, csak arra nem, hogy a magyar nagybirtokosság törekvéseinek igazolásául szolgáljanak. Mindeme államokban a parasztság kedvezőbb helyzete, a mezőgazdasági termelés magas foka, a szövetkezeti mozgalom intenzivitása csak arra vezethető vissza, hogy ezen országokban nincsen oly óriási nagybirtok, mint Magyarországon* és hiányzik az ország termőföldjének jelentékeny részét birtokában tartó nagy katolikus egyház és igen erős az ipar és kereskedelem.** Svédországban legerősebb a nagybirtok és épen ezért ez áll az összes skandináv államok között a legutolsó sorban. Azonkívül ezek az államok sokkal demokratikusabbak úgy politikai szervezet, mint közigazgatás tekintetében, mint Magyarország. De nem is tanácsos falra festeni azokat a skandináv és finn példákat, mert hiszen Dániában és Finnországban a parlamentnek több mint egy negyed része szocialista képviselőből áll.*** Ha Magyarországon is felszabadítják a kötött birtokot, szekularizálják az egyházi javakat, kiveszik a vármegyét a nemesség kezéből és tisztességes választójogot csinálnak, végül parcellázzák a nagybirtokokat, akkor Magyarország is hasonlítani fog a skandináv és finn államokhoz. Részletesen felsorolja azután az agrárius szociológiának unalomig ismert és ártalmatlan kuruzsló szereit. Ebben a felsorolásban csak

* *Huszdik Század, 1908. dec. Rácz Gyula cikke 449. 1.*

** *Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1908. 16* (Internat. Übersichten.)*

*** *Finnországban a szavazatok 40%-a szocialista jelöltre esett.*

394

egy új dolog van, amellyel, úgy látszik a Franciaországból kikergetett apácákat és kongregációs nővéreket akarja kényelmesen elhelyezni, mert azt indítványozza (161. lap), hogy képeztessenek ki apácákat, akiknek hivatása lesz egyesével, kettesével a falukban megtelepedni, a falvak betegeit ápolni és megtanítani a „betegoszt főzését”. Baross János *Földműveseink és a szociáldemokrácia* címmel tart előadást, mely valamennyi között a legfelületesebb, legrosszhiszeműbb és legtudatlanabb. A legnagyobb könnyedséggel idézi Smith, Ricardo, Marx, Kautsky, David, Maltus tanait s az értekezés tartalmából nyilvánvalóan kitűnik, hogy ezen műveket vagy egyáltalában nem is látta, vagy csak harmad-, negyedrangú forrásokból, magyar újságcikkekből ismeri. Hogy nemcsak impressziókról, de tényekről is számoljunk be, felemlítjük a következő jellemző esetet. Baross János hallott valamit arról harangozni, hogy Marx felállította a *Reservearmee* fogalmát, t. i. azt, hogy a termelési válságok, a gépek terjedése és egyéb okok következtében a munkásság egy része kiszorul az ipari termelés köréből és alakul a munkanélküliek egy tartaléka (*Reserve*) mely egyre nagyobb lesz és egyre jobban nyomja az ipari munkásság bérét. Ez a *Reserve* a Baross János szemében *rezervoárrá* alakult át (170 lap) és alig hiszünk szemeinknek, mikor a következőket olvassuk: „Marx teóriája szerint a munkából, a termelésből kiszorított munkások ezrei, tehát mintegy *rezervoart* fognak képezni”, továbbá: „a munkások a munkásrezervoárok következtében a létminimum legalsó fokára szorulnak szükségletük kielégítése tekintetében”. Amit Ricardo és Marx viszonyáról ír az szinte hihetetlen és épen azért kénytelen vagyok itt az egész szót szerint idézni: „Ricardo az ő irataiban mintegy pórre vetköztette az egoista embert és mondhatni légmentesített lombikban kísérletezik olyan emberekkel is, akiket nem vezet más, mint az önző magánérdek. Ezeknek a Ricardo-féle önző emberek számára készítette Marx az ő teóriáját. Hála istennek, minél kisebb tömege az ilyen embereknek szaladgál ezen a világon.” (177. lap).

Az ember nem tudja, felháborodjék-e vagy pedig nevéssen. Az előadás szellemi színvonalára jellemző az is, hogy a válságok okait és lefolyását mint fejtí ki ékes

magyarsággal: „Ez az ipari verseny örült galoppban rohan előre, mint sok nemzetgazda kifejti, jönnek a túlprodukciónak, a raktári készítés, jönnek természetesen a krachok, a gazdasági válságok, melyeket csak azok tudnak kiállni, akik kapitálisban erősebbek. (170. lap). A gimnázium második osztályában már megbuktatnak tanulókat ily értelmetlen és magyartalan fogalmazásért. Magyarországon pedig agrárpolitikai tanszéket létesítenek számukra. De leghumorosabb része előadásának mégis az, mikor felfedezi, hogy a szocializmus az angol liberális gazdasági iskolának „logikus gyermeke” (167. 1.). A tanfolyam egy másik előadója, Földes Béla viszont azt írja* a szocializmusról, hogy az az angol

* *Földes Béla Társadalmi gazdaságtan II. kiadás, 1898. I. kt. 464. lap.*

395

liberális közgazdaságtan „pártütő gyermeke» volt. Eldöntetlen ezek után a szörnyű kérdés, milyen is volt a gyermek: logikus vagy pártütő? Ezután Rényi József akarja megoldani a *lucus a non lucendo* problémáját és a magyar közigazgatás szociális feladatairól értekezik. Csendesen, zajtalanul, mint aki maga is érzi, „hogy a boszorkányokról, melyek nincsenek, említés minél kevesebb történjék”. Akik a humor iránt érzékkel bírnak, kielégítést fognak találni Geőcze Saroltának a *népjóléti intézményekről* tartott előadásában. Az előadónő felvonultatja az agrárius és klerikális népboldogítás összes műsorszámait, az egész *soziales Flickwerk* megjelenik a népjóléti mozi vásznán, kínos igyekezettel gyűjti össze a legjelentéktelenebb keresztény-szocialista egyesületet, a kongregációk minden legkisebb hajtását és nyúlványát is és buzgalmában odáig megy, hogy a jóléti intézmények között azt is felsorolja, hogy a szülő anyákról némely gyártelepen a gyáros felesége gondoskodik, Erzsébetfalván a katolikus nővédőegylet, Sárospatakon a Mária kongregáció asszonyosztályának tagjai segítik ki egymást ily alkalmakkor. (201. 1.) Amily igyekezetet fejt ki ez intézmények összeszedésében, ép oly következetességgel hallgatja el azt az óriási tevékenységet, melyet a szociáldemokrácia a népjóléti intézmények terén kifejtett, egyrészt azzal, hogy a törvényhozásokat ily intézmények létesítésére kényszerítette, másrészt pedig, úgy hogy a pozitív alkotásoknak egész sorával szolgálja az alsóbb néposztályok sorsának javítását. A brüsseli *Maison du Peuple*, a genti *Vorruit*, Berlin, Bécs, London, az összes nagyobb ipari városok munkásintézményei nem léteznek számára és mindössze csak annyit mond, hogy Sestóban (Olaszország) a szociáldemokrata községi elöljáróság községi mézárszéket, pékműhelyt és ingyen ambulatóriumot tart fenn. (207. 1.) A szokott frázisokkal mennydörög az alkoholizmus káros hatásai ellen, s megállapítja, hogy a népjólétnak és a népegészségnek, valamint a közerkölcsnek legnagyobb ellensége az alkohol. Ajánljuk tehát figyelmébe Meskó Pálnak későbbi előadását, mely legerősebben hadakozik amellet, hogy ennek a népölő szernek elárúsításából származó hasznót a szövetkezetek szerezzék meg. A kötet harmadik része a szövetkezeti népbolondítás ismert szólamait gyűjti össze. Az agrárius szövetkezeti mozgalmat e szemle hasábjain már Dániel Arnold méltatta* és megállapításai oly kitűnőek, hogy most is minden változás nélkül fentarthatók. Bernát István ismerteti a szövetkezeti intézménynek elterjedését és előnyeit, természetesen szokás szerint elhallgatja azt, hogy külföldön a szövetkezeti eszme terjedését a szocialista munkásság mozdítja legjobban elő míg Budapesten, a Hangya által alapított és botránnyairól híressé vált *Háztartás* című szövetkezet a legádázabb harcot folytatja a munkások önalapította szövetkezetei ellen. Természetesen a cikk nemcsak arról szól, hogy gazdaságilag mily haszna van a szövetkezetnek, hanem, hogy a magyar agrárius szövetkezeti szervezet mennyire emeli

tagjainak erkölcsi színvonalát. Bármily könnyű is volna ezen állításokat konkrét tények alapján megcáfolni, mégis célszerűbbnek tartjuk, ha De Pottere Brunónak alant részletesen ismertető könyvéből idézünk néhány megállapítást, amelyből kitűnik, hogy vélekednek a Hangya és az Országos Központi Hitelszövetkezet működéséről oly agráriusok, akik nem a szövetkezetnél levő nagyfizetésű állásokból élnek meg. De Pottere kimondja, hogy eddigi szövetkezeti akciónk igen egyoldalú. A vidéki szövetkezeti akciónak az ellenőrzése és irányítása rendkívül hiányos volt. (93. 1.) „Tisztán üzleti érdekeken kívül minden szövetkezet munkásságának nevelőleg kell hatni a szövetkezeti tagok mindegyikére. Nálunk, sajnos, ezt a hivatást a szövetkezetek alig észrevehető mértékben teljesítik.” (93. 1.) „Az Országos Központi Hitelszövetkezet eddigi irányadó működésének az volt a legfontosabb hibája, hogy a községi hitelszövetkezetekben soha mást, mint közönséges hitelintézetet nem látott, mely bizonyos eredménnyel járó pénzügyi munkássággal teljesen betölti hivatását.” (96. 1.) Nyíltan felszólítja az Országos Központi Hitelszövetkezetet, melynek igazgatóságában pedig a szövetkezeti mozgalom előharcosai és Bernát István is helyet foglalnak, hogy vagy szakítson eddigi politikájával, vagy pedig engedje át a szövetkezeti ügy vezetését hivatottabb keznek. Rámutat arra is, hogy a minden áron való szövetkezeti gründolás (104. 1.) mily képtelen eredményekhez vezetett. Meskó Pál értekezik azután *A szövetkezet a gyakorlati életben* címmel. Az előadás azt a benyomást kelti, mintha azt nem katedrán, hanem hordón állva mondta volna el, oly alacsony színvonalú, borízú kortesbeszéd ez az előadás, mely pl. a szocializmusról ily hangnemben beszél: „Mert ha ezek garázdálkodását összefont karokkal nézzük, a magyar nemzeti állam átváltozik egy nagy istállóvá, mely nem a magyar társadalom, hanem baromcsorda számára való.” (242. 1.) Előadásának ama része a legélvezetesebb, melyben a fenti irodalmi színvonalon és hasonló tudományos érvek egész tömegével száll síkra amellet, hogy a szövetkezetek italméréssel foglalkozzanak. Azt akarja velük elhitetni, hogy „a szövetkezetek erkölcsi okokból és csak azért veszik fel üzletkörükbé az italmérést, hogy a szeszfogyasztást erkölcsi felügyelet alá hozzák és korlátozzák és hogy a korcsmai tivornyákat megszüntessék.” (250. 1.) Ezt a frázist halljuk mindig, mikor a szeszadó felemeléséről, vagy pedig a szeszmonopóliumról van szó, szórói-szóra ez foglaltatott az 1888. évi italmérési egyedáruságot megállapító törvényjavaslat indokolásában is, de Magyarországon azóta az alkoholfogyasztás megháromszorozódott és a szeszadóból való évi bevétel 16 millió koronáról 120 millió koronára nőtt meg. Hogy mi az erkölcsi haszna az szövetkezeteknek, erről az előadó így tájékoztatta a tanfolyam hallgatóit: „A littkei plébános úr azt kérdezte egy szövetkezeti tagtól, hogy van-e valami erkölcsi haszna a szövetkezeti italméréseknek. „A bizony”, felelte a palóc atyafi, mert itt jobb a pálinka s ennél fogva nem mennek az emberek a korcsmába.” (250. 1.)

Az alkoholfogyasztás káros hatásaira nézve nem tesz különbséget, ha a parasztok nem a zsidó korcsmában, hanem a szövetkezet erkölcsi alapon álló boltjában isszák le magokat. Meskó ezzel szemben a szövetkezeti szeszkimérés erkölcsi haszna mellett érvel azon az alapon, hogy a szövetkezeti kimérésben senki sem ihatja le magát a sárga földig, mert a „kimérő szolgálati pragmatikájában van egy §, melynek értelmében az üzletvezető az asszonyokat értesíteni tartozik, ha sejti, hogy nagyobb szabású ivás van készülőben”. (250. 1.) Ezzel az okfejtéssel a szövetkezetek

mindjárt nyilvános házakat is állíthatnának fel, mert hiszen ez is oly jövedelmező, mint az italmérés, a közegészségügyi és közerkölcsi szempontokat jobban érvényesíthetnék, mint a magánvállalkozók, s azonkívül itt is lehetne a szolgálati pragmatikába oly pontot felvenni, hogy az üzletvezető köteles az asszonyokat értesíteni, ha nős emberek lépik át a ház küszöbét. Végül felfedezi azt a meglepő igazságot, hogy még a diadalmas sztrájkokkal sem ér a munkásság semmit, mert ha 100%-al emeli is a bérét, de egyúttal megdrágítja nem 100, hanem 200%-al a saját megélhetését (240. 1.). Ezek szerint minden diadalmas sztrájk után valóságos éhhalálnak kellene a munkások között kitörni. Az értekezések sorát Molnár István előadása zárja be, melyben a tanítóság feladatáról értekeznek a mezőgazdaság t e r é n . Az egyedüli értekezés, amely valóban szociális, komoly jellegű, minden kirohanástól mentes, semmiféle népbolondító célzata nincs, hanem hasznos útmutatásokat nyújt a tanítóknak arra nézve, hogyan tanítsák a parasztságot észszerű gazdálkodási módra, a mezőgazdasági technika vívmányainak felhasználására, a termények kezelésére stb. Sok tökéletlensége van ennek az előadásnak is, de mellőzzük ezeknek megemlítését, oly üdítőleg hat a tendenciózus és tudatlan előadások tömege után ez a rövid értekezés.

II.

De Pottere Brunó. Magyar szociális agrárpolitika. Budapest. Pátria. 1909. Ára 4 K. 223. lap.

Mióta Károlyi Sándor gróf kiadta a jelszót, hogy *Magyarország legyen a magyaroké*, a fajmagyar írók egész sorozata küzd azért, hogy ezt az országot a kétségtelen leszármazású magyaroknak megtartsa. Gróf Zselénszki, Rubinek, Laehne, Meskó, Löherer, Czettler, Köffler, Schandl, Bernolak, Paikert, Matlakovszki, Földes Béla, Milhoffer stb. sorához csatlakozik most De Pottere Brunó is a magyar szociális agrárpolitikáról írt könyvével. Bernát István írt hozzá előszót, amelyben a könyv egyedüli hibájául azt rója fel, hogy a szerző nagyon idealista gondolkodású. Lássuk, mint fest az agráriusok szociálpolitikája ideális köntösben. Az első fejezet a szocialista-párt elleni kirohanással kezdődik, Ismét halljuk azt a tételt, melyet magok a vérbeli agráriusok sem hisznek el már, hogy minden munkásmozgalomnak, minden szociális forrongásnak az az oka, hogy néhány agitátor pénzhez akar jutni és ezért rendez a zavargásokat. Ezen helyes kiindulási alapon állva, szerző hozzálát egy gazdasági program felállításához a mezőgazdasági

398

munkások és cselédek részére. Beszélvén az egyenlőtlen birtokelosztásról, egy árva szóval sem emlékezik meg arról az aránytalanságról, mely a nagybirtok és kisbirtok között van, melyet Porszem,* valamint a földművelésügyi minisztérium is kénytelenek voltak beismerni,** hanem a bajokat arra igyekszik visszavezetni, hogy a föld a kisbirtokosok között van aránytalanul megosztva, t. i., hogy pl. a 10 holdas kisbirtokosok a termőterületnek aránylag nagyobb részét bírják, mint az 1-2 holdasok. (17. 1.) Ugyanezt a nézetet fejtegeti Molnár István is abban a könyvben, amelyet harmadsorban fogunk ismertetni. Azt is ritka leleményességgel fejti ki szerző, hogy a készpénzbeli munkabérek emelkedése mennyire veszedelmes nemcsak a gazdára, hanem a mezőgazdasági munkásokra is és ezért felállítja a mezőgazdasági politika kopernikusi sarktételeit: „Nem a készpénzben fizetendő munkabér tovább emelésével, hanem más, nem a gazda ügyis gyenge forgó tőkáját igénybe vevő intézkedésekkel és eszközökkel kell iparkodnunk a mezőgazdasági munkásság nagyobb támogatását és

ez által az eddiginél jobb megélhetését biztosítani.” (21. 1.) Ezután a szerző sorra felvonultatja az agrár kuruzslóművészet részben ártalmatlan, részben a nagybirtoknak hasznos orvosszereit, melyek a munkabéremelkedés rémét hivatják előzni. Ilyenek, hogy az állam nyújtson segédkezet ahhoz, hogy a kisparasztok és munkások állatokat szerezhessenek be. A kormány segítségével minden egyes községben nemes baromfitelepeket kell felállítani. (26. 1.) Ugyancsak kormánysegítséggel a kender- és len-, valamint a dohánytermesztést kell felkarolni. Nemkülönbön kormánysegítséggel kell a téli háziipar terjesztésére lépéseket tenni. Szintén kormánysegítséggel áruforgalmi és földbérleti szövetkezeteket kell alkotni úgy azonban, hogy a földbérlő- szövetkezeteknek a vezetője annak a földesúrnak a gazdatisztje legyen, akitől a földeket bérbeveszik. (41. 1.) Községi munkásházakat kell, természetesen ismét kormánytámogatással építeni stb. Természetes dolog, hogy az itt felsorolt eszközök nem teljesen haszontalanok és hogy céltudatos, demokratikus birtokpolitika mellett mint harmad- és negyedrangú rendszabályok igen hasznos szerepet tölthetnek be, de mindenesetre jellemző, hogy a magyar agrárizmus annyira hozzá szokott, hogy az állam tartsa ki, hogy már egyáltalában nem tud szociális akciót elképzelni, amely nem a kormány jóindulatából és állami pénzekből történik meg. Szerző egy árva szót sem szól a birtokmegosztás általános egyenlőtlenségéről, az állami, községi és egyházi adóteher nyomasztó voltáról és egyáltalában nem akar tudni róla, hogy a kötött birtok felszabadítása, a papi vagyon szekularizálása, a progresszív földadó, a tisztességes közigazgatás, az egyházi adózás rendezése, a mezőgazdasági munkások egyesülési jogának liberális szabályozása nélkül a magyar földkérdést megoldani lehetetlen. Ezeknek a problémáknak, melyek már erősen foglalkoztatják a közvéleményt, még a nevét sem meri említeni. Érti ő maga is, hogy az általa tervezett szociális foltozó munka

* *Akié a föld, azé az ország. 1908. 44-65. II.*

** *Különösen a telepítési törvényjavaslat indokolásában.*

399

bizonyos gyökeres átalakulások nélkül nem fog eredményre vezetni azért az átalakulásnak feltételeit nem azon az utakon keresi, amelyeket előbb megjelöltünk, hanem erre nézve négy irányt jelöl meg. 1. A gazdatársadalom szervezkedése a mezőgazdasági munkások és zsellérek bevonásával, 2. a szövetkezeti akció, 3. az érdekképviselő szervezése a birtokosság és a munkások részére, 4. a mezőgazdasági közigazgatás reformja. A gazda társadalmi szervezkedése alatt szerző az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Magyar Gazdaszövetségnek államosítását és a parasztságnak a nagybirtokosság érdekképviselőibe hatósági presszióval való betérését érti. Ennek elérésére pl. fel kell szólítani az összes községi gazdaköröket és szövetkezeteket, hogy a Magyar Gazdaszövetség kötelékébe lépjenek. Ez a felszólítás ne történjék „mint eddig csak átíratilag, hanem adjunk neki kellő nyomtatékot az által, hogy illető és befolyásos egyének útján magunk lépünk úgy a községi testületekkel, mint azok központjaival személyes összeköttetésbe”. (72. 1.) A szerző itt leplezetlenül céloz a hivatalos presszió alkalmazására, de aki előtt ez a kifejezés még nem világos, az teljesen tisztába jöhet az intenciókkal néhány sorral lejjebb, ahol a községekre akarja kivetni hálóját. Szóról-szóra a következőket mondja: „Ezért egy szinte kifogyhatatlan forráshoz kell nyúlnunk, mely egyszer felnyitva, a Gazdaszövetség függetlenségének és jellegének sérelme nélkül is és bőségesen és állandóan táplálná a Gazdaszövetség pénztárát. Ezen forrás alatt értjük az ország tízezer községét, amelyek mint ilyenek szintén autonóm testületek és melyekre nézve csakugyan nem volna elviselhetetlen teher két értékes folyóirat ellenében a Szövetség

évi 12 koronás tagdíja. Azt hisszük, hogy ha a Gazdaszövetség jelenlegi nagyérdemű elnöke ezen elnöki minőségében, vagy a földművelésügyi miniszter az ezirányú taggyűjtés élére áll és a vidéki hatóságokat a Gazdaszövetség nagyfontosságú hivatására *csak leiratilag* is figyelmezteti, ennek kétségtelenül meglesz az eredménye, hogy a legközelebbi tíz év alatt a Gazdaszövetség taglétszáma évente 1000 taggal szaporodik.” (72. l.) Épúgy jöhetnek mint a községek, a községi és felekezeti iskolák tekintetbe és itt bár nem mondja ki, de valószínűleg számít a közoktatásügyi minisztériumnak „leirati” támogatására is. Be akarja vonni a Magyar Gazdaszövetség keretébe a már meglévő kisbirtokos és parasztegyesületeket, melyek iránt nem viseltetik rokonszenvvel. Ezekben az egyesületekben t. i. már erősen kifejlődött az osztálytudat és nem hajlandók magukat a nagybirtokosok pórázán vezetetni. Így a Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesülete (főleg sváb parasztok a tagjai) a progresszív földadó mellett nyilatkozott. Szerző ezután tovább folytatja a szervezés munkájának vázlatát a vármegyei gazdasági egyesületek fejlesztését és kiépítését indítványozza, természetesen ismét államsegéllyel. De legérdekesebb tervezettségének az a része, midőn kiszámítja, hogy ezen programra keresztülviteléhez hány új állás vagy hivatal létesítésére van szükség. Erre nézve a következő tervvel áll elő:

400

1. Minden vármegyei gazdasági egyesület öt szakosztályból álljon. E szakosztályok mindegyikének külön fizetett referensre van szüksége az irodai személyzetén kívül. (77. 1.)
2. Minden egyes főszolgabírói hivatalhoz egy járási mezőgazdasági referens nevezendő ki. (78. 1.)
3. Minden gazdakörhöz fizetett ügyvivők választandók. (77. 1.)
4. Azonkívül minden község, melynek anyagi ereje megengedi, szintén alkalmazzon mezőgazdasági referenst. (151. 1.)
5. végül a vármegyei központokban is létesítendő több mezőgazdasági referensi állás. (151. 1.)

Bár a nagybirtok kitartottjainak száma most is légió és 1906-tól 1909-ig 50.000 emberrel növekedett az állami alkalmazottak száma, mégis meg kell hogy lepje az embert az a rekord, amelyet De Pottere Brunó a hivatalcsinálás terén elér. Ha tervei megvalósulnának, tényleg 30-40.000 újabb emberből álló fegyelmezett, osztálytudatos csapat védelmezné az egész országban a legfélreesebb faluban is a nagybirtok érdekeit. A második eszköz a szövetkezeti akció általánosítása. Hogy szerző a magyar szövetkezeti akció világraszóló eredményeiről mily nézetben van, azt már cikkem I. részében Bernát István előadásának taglalásakor kifejtettem. Decentralizációt és hatáskörelválasztást sürget, háromfokozatú áruforgalmi és hitelszövetkezeteket és ismét felmerül a biztató ábránd, hogy eme komplikált szervezet keretében ismét lehetne néhány ezer új állást szervezni agrárius érdekképviselői alkalmazottak részére. A mezőgazdasági érdekképviselő című fejezetben szerző hosszasan foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az agrárius érdekek előmozdítására van-e szükség mezőgazdasági kamarákra és hogy a kamarai intézménynek területi alapja a megye, vagy pedig több megyére kiterjedő kerület legyen? A mezőgazdasági kamarákról Bernát István és Rubinek Gyula még tavaly javaslatot készítettek, mellyel részletesebben más helyütt foglalkoztam.* Itt csak annyit akarok megjegyezni, hogy a kamara adóztatási joga kiterjedt volna a legszegényebb zsellérre is, de a szavazati jog cenzuson alapulna és a szavazás a földadó nagysága szerint történnék úgy, hogy minden kamarában 2-3 nagybirtokos majorizálhatná az összes szavazatokat. Az agráriusok körében ez a javaslat vegyes érzelmeket keltett, sokan félték attól, hogy az új intézmény minden kímélet dacára

mégis csak fog valamelyes terhet a gazdákra hárítani, de meg attól is tartottak, hogy a kamarai választások által mobilizált parasztság túlságosan érdeklődni fog a kamarai élet iránt. Ezért vagy a kamarai rendszer teljes elvetését kérték, vagy pedig a vármegyei gazdasági egyleteket akarták kamarákká átszervezni, mert attól félnek, hogy a kerületi rendszer által elvesztik befolyásukat a vármegyében, „mely megyei rendszer közismert óriási hibái dacára, úgy a múltban, mint a jövőben a birtokosság leghatalmasabb védbástyájának fog bizonyulni”. (132. lap) Szerző, aki a kerületi rendszer híve, ez aggodalmak eloszlatására *Klassenwahlrecht*-et ajánl ismert porosz minta szerint. (135. lap).

* *Pester Lloyd, 1908. júl. 5. Die landwirtschaftlichen Kammern.*

401

Mikor azt vizsgáljuk meg, miképp akarja bevinni a mezőgazdasági munkásokat is az agrárius érdekképviseleti intézményekbe, akkor rájövünk, hogy ezt csak elvben tervezi, és nem rögtönösen. A munkásságot még nem tartja elég éretnek arra, hogy az érdekképviseletben rögtön résztvehessen és amint mondja: „a mezőgazdasági munkáskamarák létesítése időpontját úgy határoz hatjuk meg hogy ez csak akkor következhetik be, ha már sikerült a munkásság józanabb részét a mai rendkívül káros vezetés alól felszabadítani és a munkaadó birtokossággal az annyira kívánatos közös érdekazonosságba hozni”. Amíg ez meg nem történik, „a mezőgazdasági munkások érdekképviselete valósággal a trójai faló áruló szerepét vinné”. (142. lap). A mezőgazdasági közigazgatás reformjára vonatkozó nézeteit már ismertettük. Az óriási tömegű hivatalszaporítás terhét úgy akarja fedezni, hogy egyrészt állami évi három millió korona hozzájárulásra számít, a többi kiadásokat pedig községi és törvényhatósági pótdók útján fogná beszédelni. (153. 1.) Így akarja egy „idealista” szociálpolitikai író a magyar közigazgatás ezer baját megszüntetni. Könyvének további része a középbirtokosság feladatairól szól. Ezen fejezet bevezető lapján a következőket olvassuk: „Hazai gazdasági munkásaink és cselédjeink, egyes vidékektől eltekintve, a mezőgazdasági munkában ismeretesek hanyagságukról, megbízhatatlanságukról és engedetlenségükről.” (168. lap). Emlékezetében van még mindenkinek, hogy mikor Lengyel Menyhért és Bródy Sándor a magyar falu életét tárgyaló darabjaikban kedvezőtlen világításban mutatták be a falu egynémely szereplő személyét, az egész reakciós sajtó hazaárulást kiabált, megmozdultak az összes klerikális egyesületek, sőt még a városi közgyűlések is hoztak határozatokat. Maga Bernát István *Szövetkezés* című lapjának hasábjain, mely állítólag azért kap szubvenciót a kormánytól, hogy a szövetkezeti eszmét propagálja, gyűlöletes és rosszhiszemű támadásokat intézett e darabok tartalma és szerzői ellen és ugyanennek a Bernát Istvánnak, valamint az egész agrárius sajtónak nincs egy tiltakozó szava sem az ellen, amikor De Pottere Brunó úr, akinek ősei valószínűleg Árpáddal együtt jöttek be, mond ki ily megbecstelenítő, lealázó ítéletet öt millió magyar emberről és Bernát István meg előszót ír ehhez a könyvhöz, a szerzőt idealistának nevezvén. Beigazolódnak itt is az írás szavai, hogy aki a hatalmasokat szolgálja, annak minden szabad. Szerző konstatálván azt, hogy a középbirtokos nemesség eddig nem felelt meg államfentartói hivatásának, több mint 30 oldalon át egy képzeleti képet fest arról, milyennek kell lenni az ideális földbirtokosnak, s elmondja Tengeleghy Mihály működésének történetét. Ez a kiváló férfiú, átvévén apjától elhanyagolt gazdálkodását, három év alatt paradicsommá változtatta faluját, megvalósította az összes népjóléti intézményeket, kifüstölte a zsidókat mértföldnyi távolságban, sőt még a nemzetiségi kérdést is megoldotta. Maga Tengeleghy minta az eszményi

gazdának. Reggeltől estig dolgozik, naponta 24 óránál többet, nemcsak a saját ügyeit látja el hihetetlen szorgalommal és

402

lelkiismeretességgel, de a falu minden egyes emberének ügyét-baját. Leszáll a nép körébe, résztvesz annak minden bajaiban és nemcsak gazdasági, de erkölcsi tekintetben is teljesen átalakítja a falu népét. Mióta boldogult Boross Mihály megírta Boldogháza történetét, azóta nem találkoztunk a parasztfogás irodalma terén ily terjedelmes kísérlettel, mely el akarja hitetni, hogy pusztán egy embernek a jóindulata, becsületessége és szakértelme folytán ezreknek a sorsa máról-holnapra megváltozhatik, akárcsak a mesében. Jókai kedves regényalakjai, Berend Iván, Zárkány Napoleon, gróf Szentirmay Rudolf stb. jelennek meg szemünk előtt, de kétségtelen, hogy egy sincs olyan legény a talpán, mint Tengeleghy Mihály. Csak az zavar meg bennünket az elolvasás előidézte emelkedett hangulatban, hogy ez a mesebeli Tengeleghy Mihály is minden légzésével igénybe veszi a földművelésügyi minisztérium szubvencióját. Hogy az ilyen nemes Tengeleghy Mihályok fikciójára szociálpolitikát alapítani nem lehet, azt igen friss és érdekes példával igazolja dr. Dimitrie Jonescunak most megjelent könyve Románia agrárviszonyairól.* Elmondja, hogy az 1907. évi szörnyű agrárlázadás után a kormány kénytelen volt a forrongás lecsillapítása végett nem De Pottère-féle javaslatokkal, hanem lényegbe vágó agrárreformokkal a parlament elé lépni. Ezen javaslatok között volt olyan is, mely szerint a község lakosainak a kívánságára a községbeli nagybirtokos köteles közlegelő céljaira területének egy bizonyos meghatározott részét (300 ha-n felül 1/8 részét) - természetesen nem ingyen, sőt nem is olcsón - átengedni. A nagybirtok mindent elkövetett, hogy ezen javaslat törvénnyé váltát megakadályozza, azt mondták, a kényszerkiszajátítási jog törvénybe iktatása az alkotmány által biztosított alapjogok megsértése, s a nagybirtokosság saját magától is hajlandó megtenni mindazt, amit a törvény követel. A javaslatot levették a napirendről, miután az összes pártok az ország színe előtt kötelezettséget vállaltak arra nézve, hogy a nagybirtokosoknál 1908. márc. 1-ig keresztül viszik, hogy a szükséges földeket átengedik. Mihelyt azonban a fenyegető veszély elmúlt, ezek többé semmi engedményre nem voltak hajlandók és a kormány 1908 őszén ismét kénytelen volt azzal a gondolattal foglalkozni, hogy a visszavont javaslatot beterjeszti. Pedig a román földbirtokosok között is van nemesebben érző kebel, ezek között is van néhány Tengeleghy Mihály (ha ugyan nem hazaárulás a románokat a magyarokkal bármiképen összehasonlítani), de az osztályönzés mindig erősebb néhány ember humánus érzésénél. Végül a szerzőnek még egy megjegyzését kell itt leszögezni. „Helyes mérlegelés mellett sem a kereskedelmi, sem a közoktatásügyi, hanem jó hosszú időre majdnem kizárólag a földművelésügyi tárca az, mely oly sürgős és nagyszabású állami beruházásokat igényel, melyek mellett a többi tárcák ily irányú igényeinek legalább 5-10 évre háttérbe kell szorulniok.” (219. lap) Szóval nem akar mást a szerző, mint hogy amíg a nagybirtokosok minden kívánsága kielégítve nincsen, az állam ne adjon ki semmit

* *Die Agrarverfassung Rumäniens etc Schmöller-Sering: Forschungen- Heft 136. füzet 126. 1.*

403

kereskedelmi és közoktatásügyi célokra, ne építsen utakat, engedje át végpusztulásnak az államvasutakat, a külkereskedelem fejlesztését s az ipar megteremtését hagyja abba, ne építsen iskolákat, hadd menjenek a gyerekek olcsó bérért iskola helyett a földesúrhoz mezei munkára, hanem teremtsenek 40.000 állást

agrárius zsoldosok részére, hogy minden kisbirtokos és mezőgazdasági munkás háta megett álljon jól fizetett ellenőr, fizessék ki a földbirtokosok minden adósságát stb. stb. A szerző nagyon jól tudhatná, hogy az a körülmény, mert valamely állami kiadás a kereskedelmi vagy közoktatásügyi tárca keretében számoltad el, még nem jelenti azt, hogy ez a kiadás nincs a nagybirtokosok érdekében. Az utak és vasutak építése oly országban, ahol a lakosság 67%-a földművelő, elsősorban az agráriusok érdekeit szolgálja, az államvasutak kedvezőtlen üzleteredménye főleg azon titkos vagy nyílt kedvezményekre vezethető vissza, melyeket az agráriusok kapnak. A balatoni vasutat is több mint 10 millió költséggel néhány nagybirtokos felsegítésére építtette ki az állam. A közoktatásügyi tárca összes kiadásai is oly iskolai rendszer fentartására szolgálnak, melynek főcélja a nagybirtokosság uralmára nézve kedvező eszméket a serdülő gyermekekbe belenevelni. Egész közoktatásügyi költségvetésünk rendkívül szegényes és szűkreszabott, csupán egy tétel van benne, melyet el lehetne engedni és ez az egyháznak és felekezeti iskoláknak adott államsegély. De ismerve a szerző valláserkölcsei alapelveit, biztosra vesszük, hogy minden tételt törölni fog ugyan a közoktatásügyi költségvetésből, de ezt az egyet meg fogja hagyni. Íme így fest egy agrár-szociálpolitikus, aki idealista vizekre tévedt!

III.

Tizenkét év a Magyar Gazdaszövetség történetéből. 1896— 1908. Bpest. Pátria r. t. 5 K 3351.

Gróf Károlyi Sándor szobrának leleplezése alkalmából a Magyar Gazdaszövetség külön kötetben számolt be tizenkét évi munkásságáról. Ez a beszámoló nagyarányú és a gazdasági politika minden ágára kiterjedő munkásságról tesz bizonyosságot. Ha az előbbi két könyv a parasztfogásnak főleg az elméletét igyekszik nyugtázni, ez a kötet az elméleten kívül a parasztfogásnak gyakorlati kompendiuma is. Új eszmét, mellyel eddigi fejtegetésünkben ne foglalkoztunk volna, nem találtunk e könyvben és így főleg arra szorítkozunk, hogy néhány szemelvényt mutassunk be a kötet tartalmából. Mindjárt Bernát Istvánnak bevezető cikkében megragadja figyelmünket a történelmi fejlődésnek vázlata, melyből látjuk, hogy a Magyar Gazdaszövetség megalakulása alkalmával nem igen dicsekedhetett a kormány jóindulatával és néhány év beletelt, míg végre 1899 után a Széli-kormány az állam gazdaságpolitikáját teljesen azonosította a Magyar Gazdaszövetség érdekeivel. Ez a tény megfelel a valóságnak, de nem lehet belőle oly következtetést levonni, mintha lett volna idő Magyarországon, amikor a nagybirtokosok üldözéseknek voltak kitéve, vagy amikor a nagybirtokosok érdekeit akár a törvényhozás, akár a közigazgatás elhanyagolta vagy megsértette volna. A szabadelvűpárti

404

kormányok idején a nagybirtokosok épügy uralkodott a magyar államban, mint most, de az uralomban kénytelen volt osztozni a volt szabadelvű párt hivatásos és üzleti politikusainak egy csekély csoportjával. Mint azt más helyen kifejtettem,* a nagybirtokosok egyeduradalomra vágyódnak, megindította ezen csoport ellen a harcot és a harcnak kiinduló pontja és főhadiszállása előbb az O. M. G. E., majd később az egyenesen e célra alapított Magyar Gazdaszövetség volt. Ezért 1899-ig a kormány nem igen rajongott a túlzó agrárszervezetekért, de apró szekatúrákon kívül nem mert ellenük fellépni, s az utóbbiak sem voltak tragikusak és távolról sem hasonlíthatók ahhoz a bánásmódnak, melyet ma a munkásszervezetekkel szemben bármely hatóság tanúsít, akárhogy igyekeznek is Bernát István az agráriusoknak az üldözött

ártatlanság rokonszenves szerepét biztosítani. Minden áron védekeznek azon vád ellen, mintha az agrárius mozgalom külföldi példák után indulna és az ismert recept szerint igyekszik bebizonyítani, hogy a Magyar Gazdaszövetség egy *sui generis* nemzeti intézmény és ez álláspont védelmében még azt is képes állítani, hogy a Szövetség megalkotásakor nem volt tudomásuk arról, ami Németországban főleg a *Bund der Landwirte* körül történt. (11. I.) Eltekintve attól, hogy inkább a tudatlanság és tájékozatlanság, mint az utánzás vádját akarja magára venni, ez az állítás az igazságnak sem felel meg, mert G. Ruhland utána következő cikkében kifejti, hogy a *Bund der Landwirte* 1895-ben őt küldte ki Bécsbe és Budapestre azon célból, hogy a *Bund* képviselőiben az osztrák és magyar agráriusokkal érintkezésbe lépjen és sikerült is neki ez érintkezést megteremteni. (31. 1.) A Magyar Gazdaszövetség pedig, amely pedig a *Bund der Landwirte* alapszabályainak néhány pontját csaknem szóról-szóra átvette, 1896-ban alakult meg. Hogy a Magyar Gazdaszövetség áldásos hatásáról mindenkinek fogalma legyen, a szerző a következő eredményre hivatkozik, amelyet tisztán a Szövetségnek vindikál: „1895. augusztus havában a budapesti piacon a búza átlagos ára métermázsánként K 13.60 volt, ellenben az Úrnak 1908-ik esztendejében, szeptember hó 15-én midőn e sorokat írjuk, a budapesti tőzsdén a búza ára 23.- korona körül mozog.” (13 1.) Hozzátehetjük, hogy 1909. július végén a búza ára 28.- korona és ez év folyamán több ízben elérte a 30.- koronát. Nem tudjuk, hogy az „Úr” mily szemmel nézi a gabonauzsorások dolgát, de kívánatos lenne, hogy a beszámoló e részét minél szélesebb körökben olvassák, hogy mindenki tudja azt, kinek köszönhető a mai elviselhetetlen drágaság. G. Ruhland cikkében a következő rész nyeri meg figyelmünket: „A külföldi földművesek nem tekinthetők a hazai őstermelők ellenségeiül. A földművesek igazi ellensége és pedig minden országban egyformán az üzérkedő tőke. Ezzel a bajjal csak úgy végezhetünk alaposan, ha minden művelt állam földbirtokosainak képviselője ... a harcot a közveszélyes tőkezsarnokság ellen az egész művelt világban minden vonalon egyszerre és közös terv szerint megindítjuk.” (30. lap)

* *Vámterület és osztályharc c. tanulmányomban és a Huszadik Század 1908. dec. számában.*

405

Mi ez ha nem a nemzetköziség és osztályharc proklamálása? Az idegen kéz ellen menydörög egy fajmagyar, akit Löherernek hívnak A legerélyesebb hangon tiltakozik az Oroszországból, Angliából és Romániából ideszakadt élősdie és megbízhatatlan elemek földvásárlása ellen és természetesen nincs kifogása a Hohenlohek és Zselénszkiek óriási birtokszerzése ellen. Vantsó Gyula cikkéből megtudjuk (107. lap), hogy Magyarország egyik legkiválóbb jogásza Polónyi Géza volt. Ugyancsak ő akarja velünk elhíttetni, hogy „a Magyar Gazdaszövetségnek egyik legfőbb célja a kartellek és trösztök ellen folytatott küzdelem, mint legfőbb védelmi eszközt a köztudatot akarja felhasználni az árak illetéktelen szabályozóival szemben. Tudvalevő dolog, hogy a kiszípolozás művészetének egyik legfőbb feltétele a kiszípolozott szellemi korlátoltságában rejlik.” (114. lap) Csak akkor fogunk az eljárás önzetlen voltáról meggyőződni, ha a Gazdaszövetség a kiszípolozottakat a gabona- és munkabéruzsora lényegéről is felvilágosítja. Kolosváryné Korányi Ilona a Magyar Gazdaszövetség szociális kurzusain 1904 óta megtartott előadásokat ismerteti. Ez előadások tartalma és az előadók személye többnyire azonos azzal, amit már az első kötet megbeszélésénél ismertettünk. Csak mint kuriózumot kell megjegyeznünk, hogy Cserny Károly az angolok indiai uralmáról írva úgy tájékoztatta hallgatóit, hogy „Anglia minden erőszak nélkül, békés és egyöntetű haladás

szellemében kormányozza ezt az országot”. (160 1.) Kolosváry Lajosné Shaftesbury lordról tartott előadásában azon meglepő felfedezést teszi, hogy a magyar nép arisztokratikus felfogású és ez „bizonyos befolyást biztosít az úri rendnek, ha az nem ereszti ki kezéből a vezetést”. (169. lap) Szilassy Zoltán szerint Angliában a mezőgazdaságot a szocializmus tette tönkre (173. 1.), holott tudvalevő dolog, hogy Angliában a szocializmus a mezőgazdasági munkások között egyáltalában nem fejlődött ki. A protestáns Bernát István kétségbeejtő képet rajzol Franciaország erkölcsi romlásáról, melynek oka szerinte az, hogy a franciák „kiűzték a vallást az iskolákból és a szerzeteseket a kolostorokból”. (180 1.) Úgy tudjuk, hogy Bernát István francia hitsorsosai nem veszik oly tragikusan az egyházpolitikai törvényeket, mint ő, sőt túlnyomóan helyeslik, mert a kongregáció túlkapásai nemcsak az államot, hanem a francia protestánsok lelkiismereti szabadságát és birtokállományát is veszélyeztették. Molnár István cikkében a következő rész ragadja meg figyelmünket. Felhívja közös munkára a lelkeskedő papságot, mely „a nyáj legeltetésére nyervén isteni küldetését, ennek foganatosításával kapcsolatosan a legelő rendbentartására is szinte önkénytelenül kötelezettséget vállalt. Jó legeltetés jó legelőt feltételez. (230. lap) A Széchényi-Szövetség alakulásáról szóló cikkben el vagy mondva, hogy a szövetség célja a magyar faj felsőbbségének megtartása és főképp azon elv megvalósítása, hogy Magyarország a magyaroké. Eme szélső sovíniszta politika megvalósítására a követ-

406

kező fajmagyarok vállalkoztak: Schandl Károly, Czettler Jenő, Warhanek Ferenc, Bieber József, Rubinek István, Both Dezső, Friedl István, Bernolák Nándor, Gallé Tivadar, Marschall Ferenc, Fulmer János, Hronyecz Antal, Máté-Tóth Jenő, Paulovics Béla és Zichy Róbert gróf. Valóban kíváncsiak vagyunk, mit érez bensejében a magyar nemzeti géniusz, amikor ezt a névsort elolvassa? Végül még csak Molnár Istvánnak arra a megjegyzésére kívánjuk ismét felhívni a figyelmet, melyet előzőleg már ismertettünk, melyben kisüti, hogy az adóaránytalanság csak a kisbirtokosok között áll fenn. „Meggzúnik végre az a kiáltó igazságtalanság, hogy egy-két holdas, házas kisgazda annyi adót fizessen, mint a tízholdas.” (267. lap) De hogy a tízezer holdas gazda is majdnem ugyanannyi adót fizet (II. oszt. ker. adó), azt szerényen elhallgatja. Mint a kötet specialitását meg kell említenünk azt a hangot, amelyben gróf Károlyi Sándor emléke az egész kötetben részesül. Azt megtudjuk érteni, hogy a Magyar Gazdaszövetség hálával viseltetik alapítói iránt, de a hálanyilvánításnak is szab a jó ízlés és a józan ész bizonyos határokat. Abban a cikkben pedig, melyet Emődy József írt gróf Károlyi Sándorról, szinte tombol az ízléstelenség. Kossuth Lajosnak és Jókai Mórnak még nincs szobra Budapesten, Károlyi Sándornak pedig már igen, mert reakciós társadalmakban nem az a legnagyobb ember, aki a hazának, hanem aki az osztályuralomnak teszi a legnagyobb szolgálatot. Emődy nem emlékbeszédet mond, hanem valósággal misét celebrál az elhunyt gróf emlékére, elmondva csodatetteit és működésének bűvös eredményeit épenugy, ahogy az új testamentum Jézus csodatetteit beszéli el és tekintve azt a fegyvertársi viszonyt, mely az egyház és a nagybirtok között fenforog, még megfoggjuk érni, hogy Károlyi Sándort szentté, vagy legalább is boldoggá fogják avatni. A beszédben ily kitételek vannak: „Szeme delejes szikrákat szórt a hallgatóság felé.” „Ez a szempár villamos akkumulátor volt, mely ellenállhatatlan erővel továbbította a teremtő enerzsiát.” „Az alig középtermetű vézna alak egy szempillantás alatt nagyra nőtt, oly szerfelett nagyra, mint amily nagyok valaha a próféták lehettek.” (37. lap) „Az emberek félkörben szorosán köréje ültek és lesték az igéket. Hasonló figyelemmel hallgathatták Ephezusban a száz éves János evangélistának három szóban foglalt intelmét.” (40.

lap) A cikkek folyamán ugyan kiderül, hogy gróf Károlyi Sándor óriási vagyonához képest igen csekély mértékben járult hozzá az általa alapított intézménynek anyagi terhéhez és főleg a szegény nép felségítéséhez. Kitűnik az is, hogy még magyarul sem tudott, de mondja mentségére életrajzírója - „nem a germanizmus tette idegenszerűvé beszédjét, hanem a francia szófűzés (38. lap), ami megnyugtatóan szolgálhat a hazafias kebleknek. Az előszó így emlékezik meg gróf Károlyi Sándorról: „Nem élt hiába az, aki milliókért élt.” Mi is úgy tudjuk, hogy érték élt. Milliókat örökölt és megkészszerelte azokat.

407

Ha most röviden összefoglaljuk azt az ideológiát, melyet a parasztfogás művészete a kisbirtokosok lelkébe bele szeretne rögzíteni, a következő virágokat köthetjük csokorba: Nem igaz az, hogy vannak a gazdasági életnek oly törvényei, melyek szerint a mai társadalmi rend egy bizonyos időn belül már most működő okok miatt meg fog dőlni. Nem igaz az, hogy a nép nyomorúságának az az oka, hogy egy osztály a politikai és gazdasági hatalom birtokában kizsákmányolja a többieket. A bajnak az oka a kapitalizmus, azaz a tőke uralma és a liberalizmus, mely az erősebb ipari tőkét rászabadítja a szegény emberre. A középkorban a parasztság boldog és elégedett volt, földesurával patriarchális viszonyban élt és ezt a szép életet tönkre tette a kapitalizmus és a gazdasági liberalizmus. A bajnak orvossága tehát az, ha a gazdasági liberalizmusnak véget vetünk, a kapitalizmus káros hatásait kiirtjuk és visszaállítjuk azt a benső viszonyt, amely azelőtt volt nagybirtokosság és parasztság között. Erre az átalakításra a nagybirtokosság van hivatva, mert vagyoni helyzeténél fogva csak tőle lehet várni, hogy ezt a nagy önfeláldozást és anyagi áldozatot kívánó munkát ingyen végezze. Erre példát adott már 1848-ban, mikor minden erőszak nélkül és teljesen ingyenesen megszüntette a jobbágyságot. Másoktól a parasztság sorsának javulását nem várhatja, mert az iparos és kereskedő csak ki akarja zsákmányolni, a szocialista mozgalmaknak pedig nincs más célja, mint hogy néhány agitátor jó jövedelemhez jusson. Minden sztrájk káros, mert ezek következtében a megélhetés sokkal drágább lesz, mint amennyire a munkabér emelkedik. A szocialisták el akarják venni a néptől a földet, holott a parasztnak épen az a baja, hogy nincs elég földje. Ne vágyódjék a nép a városba, mely a cifraság és bűnök tanyája, maradjon a faluban, ahol béke és becsület honol. Vezetőiül a papot és tanítót tekintse, mert ez előbbieket a nyáj legeltetésére istentől nyerték hivatásukat és nem vezeti őket más, mint a nép önzetlen szeretete. Legyen a nép vallásos és hazafias. A vallástalanságnak szörnyű következményei vannak, erkölcsi és anyagi elzüllesztés, amire nézve példa a szerencsétlen Franciaország, mely már egészen az örvény szélén áll. A hazafiasság minden magyar, becsületes embernek kötelessége. Azt, hogy melyik cselekedet hazafias és hogyan kell hazafiasán cselekedni, arra nézve a földesúrtól és paptól kell példát venni, kik már ezer év óta gyakorolják a hazafiságot.” Ez a parasztfogás kompendiuma dióhéjban.

Szende Pál